

**ПОНЯТТЯ «ІЄРАРХІЧНИЙ ПЛЮРАЛІЗМ»
ЯК ОСОБЛИВІСТЬ ПОЛІТИКИ МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛІЗМУ В ПОЛЬЩІ**

Поняття «мультикультуралізм» є доволі багатограним та розмитим у трактуванні. Сьогодні не існує єдиного підходу у визначенні його сутності. Складність виникає через семантику слова: багатозначність визначення кореня «культура» та широкий діапазон застосування суфікса «ізм», який відносить нас до сфер ідеології, соціального стану, державної політики і т. д. Варто також зазначити про різні рівні функціонування та сприйняття мультикультуралізму: 1) *поверхневий*, (або не політичний), коли ми із задоволенням слухаємо музику кантрі, їмо китайську їжу, практикуємо індійську йогу, не заглиблюючись в етнічні питання; та 2) *політичний*, коли на перший план виходять питання прав та свобод етнічних та національних меншин, питання що пов'язані з міграцією та політикою, що регулює ці відносини. Схожу думку висловлює американський науковець, філософ-постмодерніст Стенлі Фіш, який запропонував власну класифікацію різновидів мультикультуралізму. Він розрізняє *strong multiculturalism* (сильний мультикультуралізм), що вимагає «глибокої поваги до всіх культур, тому що кожна з них має право на створення не тільки власної колективної ідентичності, а й визначення норм раціональності та гуманізму та *boutique multiculturalism* (бутіковий мультикультуралізм), що характеризує поверхневу, або косметичну, прихильність деякого традиційного предмету, відмінному від інших» [2, с. 386]. Бутіковий мультикультуралізм зводиться до простого насичення соціального простору символами, маркованими як культурне розмаїття: ресторани національних кухонь, фестивалі та інші етнічні заходи, які простими засобами маніфестують культурну відмінність. Таким чином «мультикультуралізм» можна застосовувати в доволі широкому діапазоні галузей, що в свою чергу, аж ніяк не спрощує розуміння та визначення самого поняття. Сьогодні кожне суспільство можна вважати в тій чи іншій мірі мультикультурним. Різниця лише в тому, що для одних з них мультикультуралізм став результатом історичного розвитку, а для інших - сучасним макроструктурним процесом, даниною «мультикультурної моди». Різне розуміння цього поняття, чи прийняття того чи іншого його різновиду часто призводить до непередбачуваних наслідків, таких, наприклад, як проголошення політики мультикультуралізму, яка, як би це не звучало парадоксально, призводить до посилення етноцентричних тенденцій. Зокрема, яскравим прикладом останньої тенденції є Польща.

Польща - країна з досить невисокою часткою національних та етнічних меншин по відношенню до загальної чисельності населення. На державному рівні тут визнається та підтримується політика мультикультурності та толерантності. Так, починаючи з 1989 р. в Польщі відбуваються поступові зміни стосовно офіційної політики щодо національних і етнічних меншин. В цей рік була створена Комісія у справах національних та етнічних меншин в Сеймі Речі Посполитої. Тодішній прем'єр Тадеуш Мазовецький у зв'язку з обговоренням проблеми статусу національних і етнічних груп заявив: «Ми хотіли б, щоб ви відчували себе тут як вдома, підтримували свою мову і культуру, збагачували наше суспільство» [цит за 6, с. 63]. Питання, пов'язані зі збереженням та розвитком культурної ідентичності національних та етнічних меншин регулюються Законом про національні та етнічні

меншини і про регіональну мову від 6 січня 2005 р. Цей закон також окреслює завдання і компетенцію органів державної адміністрації та територіального самоврядування в сфері міжетнічних відносин. Його положення реалізуються за допомогою інституціоналізації життя меншин, тобто за допомогою створення всіляких установ і організацій, покликаних підтримувати їх культуру, традиції та мову [6, с. 62].

Дискусії з приводу мультикультуралізму в Польщі стикаються, з тими ж проблемами, що були викладені вище, а саме неточною термінологією. Однією з найбільш вартих уваги є праця Юліти Макаро і Камілі Долінської, які організували дану дискусію. Автори виокремлюють чотири рівні аналізу: рівень реальної диференціації (мультикультуралізм як явище демографічне), рівень свідомості (мультикультуралізм сприймається як досвід в повсякденному житті, присутність «інших»), рівень політичний (політика з приводу етно- та нацменшин) і рівень маркетингу. Особливе зацікавлення представляє собою четвертий рівень - рівень маркетингу [3, с. 94]. Фактично, те що Ю. Макаро та К. Долінські визначають функціонуванням мультикультуралізму на рівні маркетингу, є тим самим, що С. Фіш визначав як «бутиковий мультикультуралізм», коли ми готові сприймати всю різноманітність культур на побутовому, не політичному рівні. Сьогодні в Польщі мультикультурним може бути все, тому що мультикультуралізм в моді й добре сприймається. Багато міст та сіл проводять багатонаціональні фестивалі та ярмарки, що свідчить про давню культурну різноманітність регіонів. Проблема полягає в тому, що офіційно декларована мультикультурна політика уряду Польщі, не завжди знаходить свій механізм реального функціонування в політичній площині. Більше того у мультикультурному польському дискурсі існує парадоксальна думка, що при всій декларованості мультикультуралізму, а отже захисту політичних прав нацменшин, він в реальності виступає як механізм посилення польської етноцентричної ідеї, зміцнення польськості, а точніше - конкретного бачення польськості, опосередкованої через історичний наратив, який має за основу сьогоднішні ієрархічні стосунки. Зокрема такої позиції дотримується польська дослідниця Агнешка Пасіка, яка у статті «Польська багатокультурна політика мультикультуралізму як механізм для зміцнення польськості» зазначає наступне: «...категорія «мультикультуралізм» являє собою механізм, який замість того, щоб роз'яснювати суспільству реальне культурне різноманіття, посилює польське, та польсько-католицьке домінування» [5, с. 130]. Такого висновку дослідниця приходить аналізуючи дані польових досліджень, зібраних на так званих Кресових територіях, де проживають, як поляки так і значна частина представників етономеншин, а саме лемків.

Саме в дискурсі про Креси польські дослідники часто ратують про реальність застосування політики мультикультуралізму на даних територіях. Автори «мультикультурної думки» часто змальовують населення території Кресів як мультикультурні спільноти. З одного боку, Креси несуть в собі образ гармонійного співіснування різних етнічних і релігійних груп в рамках польського керівництва; колиски традицій і оплот християнства; символ національної величі та сили; іншими словами, польської першості і прав етнічних поляків до управління. З іншого боку, вони містять в собі образи вигнань і етнічних чисток серед польського населення. Як зазначив Даніель Бовуа, бачення кресів є «виявом польського нарцисизму, образливого для сусідів, красивою яскравою казкою, яка ігнорує основні соціальні, етнічні і релігійні проблеми» [1, с. 105]. Перш за все, кресова картина міжетнічних взаємин впливає на стан меншин, що живуть в сучасній Польщі. Я вважаю, що жертвою цього процесу значною мірою є українське населення, образ якого є одним

з основних елементів дискурсу про Креси. Мовляв в дійсності українці, адресати цивілізаційної місії поляків, як люди з більш низьким статусом і культурою, а також кати і вороги поляків. Негативний стереотип українця виявився надзвичайно міцний і стійкий до змін, правда, в образі конгломерату того образу козака, яким його змальовує Генрик Сенкевич (автор історичної трилогії «Вогнем і мечем» 19 ст., відомий ворожим ставленням до українського козацтва та його визвольних змагань), бандерівця та іммігранта, що виконує найгіршу роботу. Без сумніву, важливу роль в цьому процесі відіграють засоби масової інформації, в яких, образ українців, в основному негативний. Ситуація трохи змінилась після подій «Євромайдану 2014», коли польські ЗМІ змінили свою риторику стосовно образу українців. Проте останні дослідження демонструють той факт, що відбувається певна «втома» від захоплення українцями, а негативні стереотипи залишаються доволі стійкими [7]. Наукові праці також не вільні від бездумних звинувачень і полоноцентричної точки зору, згідно з якими лише українці мають передивитись свою історію та визнати колись вчинені злочини [5, с. 138]. Використовуючи розвинену сучасну термінологію для аналізу історичних реалій, дослідники часто ігнорують той факт, що ідеал мультикультуралізму передбачає еквівалентність культур. Тим часом Креси були простором польської колонізації та асиміляції, де домінування польськості та католицизму було еквівалентом соціального, політичного і економічного домінування. При аналізі даної ситуації Агнешка Пасіка вводить поняття «ієрархічний плюралізм», підкреслюючи співіснування рівноправних та ієрархічних тенденцій в одній соціальній системі [4]. На території «мультикультурних» Кресів саме польська католицька більшість, має вирішальний вплив на форму місцевого плюралізму. Активно просуваючи «мультикультуралізм», більшість суворо охороняє свої межі, при цьому вказуючи на той факт, що меншість має бути, по суті, вдячна за надані їм права («Адже ми дозволяємо їм працювати!»). Такі думки не без підстав нагадують дебати на тему мультикультуралізму і політики щодо іммігрантів, які точаться в країнах Західної Європи. Важливо відзначити, що хоча лемківське населення проживало на даній території протягом століть, воно й досі розглядається як «гості», які повинні бути вдячні польській більшості за право проживати в польській державі. Для того, щоб повністю відобразити картину соціальних відносин на даних Кресових територіях, слід зазначити, що основним елементом етнічної ідентифікації в досліджуваному регіоні є релігійна приналежність. Зв'язок між релігією та етнічною приналежністю як у поляків, так і у лемків дуже сильний, так що ключовою стає їх приналежність до певної Церкви. В результаті, етнічні категорії використовуються як синоніми з релігійними. Наприклад, католицький храм часто називають «польським», православна церква називається «лемківською», а польські сусіди - «католики». Крім того, доволі поширеним є спосіб мислення за якого давня феодальна структура - поляки «пани», а українське населення «селяни» - трансформується в польське домінування сьогодні, тобто поляки «рівніші серед рівних». Теоретично, всі мають однакові права, але на практиці втілення їх в життя вирішує польська більшість. Впливають на цю ситуацію два істотних фактори. По-перше це сприйняття меншини в якості «квартирантів» - людей, які повинні бути вдячні польській більшості за можливість «квартирувати» на «їх» території. По-друге - це свого роду віра в привілейованість польського населення перед сусідніми народами, перевага, яка також представляє собою обґрунтування домінування. Такі думки можна вважати як захист певного статус-кво, а саме ієрархічної системи соціальних відносин.

Таким чином, можна підсумувати, що декларована політика функціонування «мультикультуралізму» була трансформована у висвітлення відносин «більшість-меншість». Як вже підкреслювалось, питання Кресів характеризує міжетнічні

відносини, в яких поляки є домінуючою групою і домінування це вважається само собою зрозуміле. Польське етнічне населення, з одного боку, пишається своїми культурними та історичними здобутками, а з іншого боку - стоять жертви історії та історична несправедливість зі сторони сусідніх народів. В основі думки про право поляків на домінування лежить пам'ять про те, що «Львів» це колишня польська територія, а «Волинь» давня болюча образа.

Висновки. Отже, особливість функціонування польського мультикультуралізму передбачає сприйняття «інших», але у відповідності зі строгими правилами, які запобігають порушенню серцевини домінуючої культури. Саме з цієї причини виникають сумніви в легітимності розуміння мультикультуралізму як процесу збільшення ступеня участі всіх громадян в соціумі та його ролі в спробі гідної оцінки культурних меншини. Таким чином можна констатувати той факт, що існує певна прірва між офіційно декларованою державною політикою та реальним сприйняттям й розумінням мультикультуралізму. Поки питання не виходять в політичну площину, мультикультуралізм сприймається «на ура», все те, що С. Фіш називав «бутіковим мультикультуралізмом». З іншого боку розмитість та різне розуміння самого поняття «мультикультуралізм» породжує, та й далі буде створювати подібні прірви між декларуванням та реальним функціонуванням. Щоб цього уникнути в подальшому, дане питання стосовно термінологічної невизначеності потребує подальшого наукового дослідження та пошуку оптимального підходу в трактуванні та розумінні.

Література

1. Beauvois D. Mit «kresow wschodnich» czyli jak mu polozyc kres / Daniel Beauvois // Wojciech Wrzesinski (red.), Polskie mity polityczne XIX i XX wieku / Daniel Beauvois. - Wroclaw: Wydawnictwo Uniwersytetu Wroclawskiego, 1994.
2. Fish S. Boutique Multiculturalism, or Why Liberals Are Incapable of Thinking about Hale Speech [Електронний ресурс] / Stanley Fish // Critical Inquiry Vol. 23. No 2. P. 378-395, 1997. - Режим доступу до ресурсу: <https://handleshaus.files.wordpress.com/2013/09/boutique-multiculturalism.pdf>
3. Makaro Julita, Dolinska Kamila, 2012, Wielokulturowosc Europy Srodkowo-Wschodniej. Kilka metodologicznych uwag o definiowaniu i badaniu zjawiska, «Sprawy Narodowosciowe», nr 40, S. 87-100.
4. Pasieka A. «Seven Ways to God. The Dynamics of Religious Pluralism in Rural Southern Poland» / Agnieszka Pasieka. - Halle / Saale: Uniwersytet Marcina Lutra, 2012.
5. Pasieka A. Wielokulturowych po polsku o polityce wielokulturowosci jako mechanizmie umacniania polskosci / Agnieszka Pasieka // Kultura i spoleczenstwo / Agnieszka Pasieka. - Warszawa: PAN, komitet socjologii, instytut studiow politycznych, 2013. - № 3. - С. 129-155.
6. Щлиз А. Социологический смысл мультикультурализма: является ли Польша мультикультурной? / А. Щлиз, М. Шчепаньски // Социологические исследования / А. Щлиз, М. Шчепаньски. - Москва: Институт социологии Российской академии наук, 2014. - № 2, Февраль. - С. 58-67.
7. Янковський В. Ставлення поляків до українців покращилося [Електронний ресурс] / Войцех Янковський // Громадське радіо. - 2015. - Режим доступу до ресурсу: <https://hromadskeradio.org/ru/programs/na-svizhu-golovu/stavleniya-polyakiv-ukrayinciv-pokrashchylosya-ekspert>